

CILVĒKKAPITĀLA ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

Darbojoties saskaņā ar Saeimas Ilgtspējīgas attīstības komisijas vīziju valstī izveidot Latvijas Saeimas uzraudzītu stratēģiskās plānošanas un Saeimas atbalstītu stratēģisko plānu izpildes uzraudzības mehānismu, komisija ir sagatavojusi redzējumu par Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030.gadam (Latvija 2030) sadaļam “Cilvēkkapitāla bāzes vērtība un produktivitāte” un “Kvalitatīva un pieejama izglītība mūža garumā” un Nacionālā attīstības plāna (NAP) prioritātes “Cilvēka drošumspēja” rīcības virzienu “Kompetenču attīstība”.

Nepieciešamību investēt cilvēkkapitālā kā būtisku mērķi nosaka gan Latvija 2030 – *“Investīcijas cilvēkkapitālā ir izglītība, veselības aprūpe, profesionālā sagatavotība un citas aktivitātes, kas padara cilvēkus ekonomiski ražīgākus un emocionāli bagātākus,”* gan NAP, kur uzsvars tiek likts uz cilvēka drošumspēju jeb spēju pielāgoties mainīgiem apstākļiem. Līdzīgi arī Eiropas Padome regulāri norāda uz nepieciešamību Latvijai veikt pasākumus cilvēkkapitāla attīstībai.¹ Blakus tehnoloģiju, ražošanas procesu un biznesa vides uzlabojumiem, viens no svarīgākajiem faktoriem tautsaimniecības attīstībai ir cilvēkkapitāla kvalitatīva attīstība un pieejamība.

Komisija ir uzklusījusi Izglītības un zinātnes ministriju, Ekonomikas ministriju, Nodarbinātības Valsts aģentūru, kā arī Pārresoru koordinācijas centru un citas valsts un pašvaldību institūcijās un interešu grupas, lai iepazītos ar progresu augstāk minēto dokumentu mērķu sasniegšanā. Komisija ir iepazīsies un atzinīgi vērtē EM, IZM un LM un izveidotās Nodarbinātības padomes līdzšinējo darbu un izvirzītos uzdevumus cilvēkkapitāla attīstības politikas jomā.

¹ Padomes ieteikumi par Latvijas 2016. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2016. gada stabilitātes programmu http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/csr2016_latvia_lv.pdf

Pasaules tendencēm atbilstoša izglītība

Jaunu kompetenču iegūšana un kvalifikācijas celšana būs būtiska cilvēka darba pieredzes sastāvdaļa. Cilvēki, kuri nespēs regulāri papildināt un atjaunot zināšanas, riskē zaudēt konkurētspēju uzņēmējdarbībā un darba tirgū, kā arī ienākumu līmeni. Vairumam profesiju jau šobrīd ir nepieciešamas jaunas zināšanas, t.sk., tehnoloģiskās zināšanas. Īpaši to izjūt un nākotnē visvairāk izjutīs strādājošie zemākā un vidējā kompetenču līmeņa profesijās.²

Izglītības un zinātnes ministrija strādā, lai pilnveidotu vispārējās izglītības procesu, paredzot lielāku uzsvāru jauniešu kompetenču attīstīšanai. Sākot ar 2018./2019.gada mācību gadu daļā Latvijas vispārējās izglītības iestāžu tiks sākts darbs pēc jaunās pieejas, kuras mērķis ir prasmju jeb kompetenču attīstība, t.sk., tā saukto mīksto kompetenču attīstība (komunikācijas prasmes, radošums, darbs komandā, kritiskā domāšana u.c.). Jaunajam izglītības standartam jārada jauniešos izpratne par nepieciešamību nepārtraukti apgūt jaunas zināšanas un veicināt interesi par tālāku izglītību. Tikpat svarīgi ir panākt, ka mācību process rada jauniešos interesi par uzņēmējdarbību un attīsta prasmes, kuras nepieciešamas uzņēmējiem.

Jauninājumiem vispārējās izglītības sistēmā jāiet vienā solī ar pārmaiņām gan skolotāju motivācijas sistēmā, gan skolu tīkla sakārtošanā. Komisija atzinīgi novērtē atbildīgās ministrijas līdzšinējo darbu šajā sakarā. Diemžēl valsts un pašvaldību izglītības politikas mērķi aizvien biežāk nonāk pretrunā, un tieši pašvaldību motivācijas trūkums šobrīd ir lielākais izaicinājums. Piemēram, lai saglabātu skolēnu skaitu vietējā vidusskolā, vairākas pašvaldības maksā skolēniem stipendijas. Lai novērstu šādas mērķu pretrunas, kā arī nodrošinātu vienmērīgu uz izcilību vērstu skolu tīkla attīstību, nepieciešama diskusija par efektīvāku atbildības sadali starp valsti un pašvaldību, izvērtējot iespēju pārņemt vidusskolu dibināšanu, pārvaldību un finansēšanu valsts pārziņā, kā arī jāpārskata kārtība, kādā tiek veikti pašvaldību savstarpējie norēķini par izglītības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem.

Trešdaļa jauniešu Latvijā neturpina mācības pēc vidusskolas beigšanas, ienākot darba tirgū nesagatavoti un ar augstu bezdarba risku. 54% jauniešu bezdarbnieku ir ar darba tirgum nepietiekamu izglītību (vispārējās vidējās izglītības līmenis vai zemāk). Ekonomikas ministrijas

² The Future of Employment, C.Frey and M.Osborne; University of Oxford
<http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/future-of-employment.pdf>

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMAS
ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS KOMISIJA

aprēķini liecina, ka veidojas būtiskas disproporcijas darba tirgū (izteikts augsti kvalificētu darbinieku iztrūkums un mazkvalificēto pārpalikums). Gan pieprasījums darba tirgū, gan NAP prasa būtiski palielināt profesionālo izglītības iestāžu absolventu skaitu. Plānots, ka 2020.gadā 50% skolēnu, kuri, beidzot pamatskolu, izvēlas turpināt mācības kādā no profesionālajām izglītības iestādēm. Pēdējo gadu laikā ir veikti būtiski ieguldījumi profesionālo izglītības iestāžu materiāltehniskās bāzes uzlabošanai, kā arī mācību programmas tiek izstrādātas sadarbībā ar nozaru ekspertu padomēm. Neskatoties uz to, dati par 2015/2016. mācību gadu liecina, ka virzība uz mērķi jau ilgstoši stagnē – tikai 32% jauniešu izvēlas iegūt profesionālo izglītību. Uzskatām, ka bez konkrētas rīcības NAP izvirzītais mērķis netiks sasniegts.

Augstākā izglītība kļūst par perspektīvu

Latvijas eksporta nozari, un vienlaikus tā ir

iespēja piesaistīt kvalificētu darbaspēku

Latvijas ekonomikai. Pretēji kopējam

studentu skaitam, ārvalstu studentu skaits

Latvijā ik gadu pieaug. IZM dati par

2015/2016.mācību gadu liecina, ka Latvijas

augstskolās mācās 6465 studentu no

ārvalstīm.³ Nozīmīgs ir arī ārvalstu studentu ekonomiskais piensums Latvijai, kas pēc domnīcas

Certus aplēsēm varētu būt ap 148 miljoniem gadā, un katri 10 ārvalstu studenti rada 2,7 darba

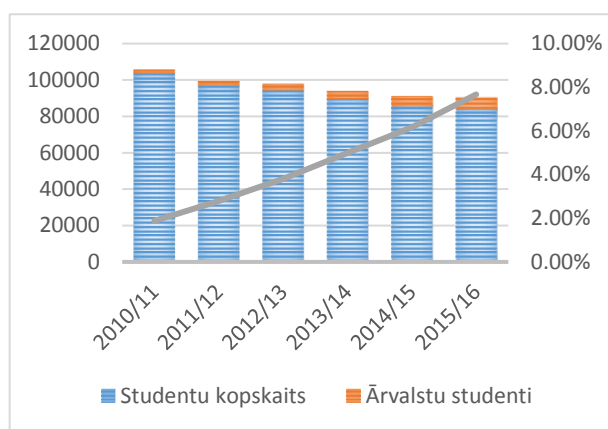
vietas.⁴ Ārvalstu studentu skaits turpinās palielināties neatkarīgi no valsts politikas. Latvijas

atrašanās ES un studiju izmaksas sniedz būtiskas priekšrocības Latvijas augstskolām, kas aizvien

vairāk redz šo kā iespēju daļēji kompensēt krītošo studentu skaitu. Tomēr arī politiskajā līmenī

nepieciešams skaidrs redzējums par atbalsta nepieciešamību augstākās izglītības eksporta

veicināšanai, t.sk., tā var būt daļa no gudras imigrācijas politikas.

³ http://www.izm.gov.lv/images/izglitiba_augst/Parskats_2015.pdf

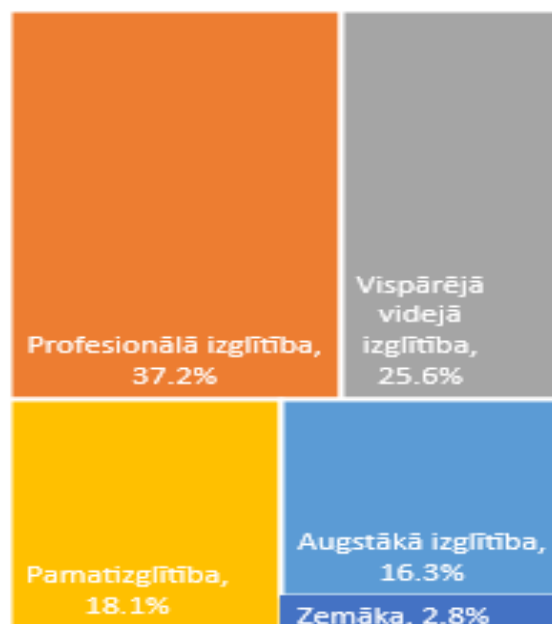
⁴ Domnīca Certus. 2017. Augstākās izglītības eksporta ekonomiskā nozīme un ietekme Latvijā.

http://certusdomnica.lv/wp-content/uploads/2016/05/Certus_AugstakasIzglitibasPolitikasParskats_2016.pdf

Esošie nodarbinātības veicināšanās pasākumi nav pietiekami laicīgi spējuši novērst darbaspēka prasmju novecošanu.

Augstākais bezdarba līmenis Latvijā ir cilvēkiem ar profesionālo izglītību - 37,2%, kas lielākoties ir cilvēki vecumā 40 gadi un vairāk.⁵ Tas norāda, ka, neskatoties uz profesionālās izglītības pieprasījumu darba tirgū, šo cilvēku kvalifikācija nav atbilstoša darba tirgus vajadzībām, un vairumā gadījumu agrāk iegūtās zināšanas un prasmes ir novecojušas.

Bezdarbnieki, pēc iegūtās izglītības (2017.g.janvāris)

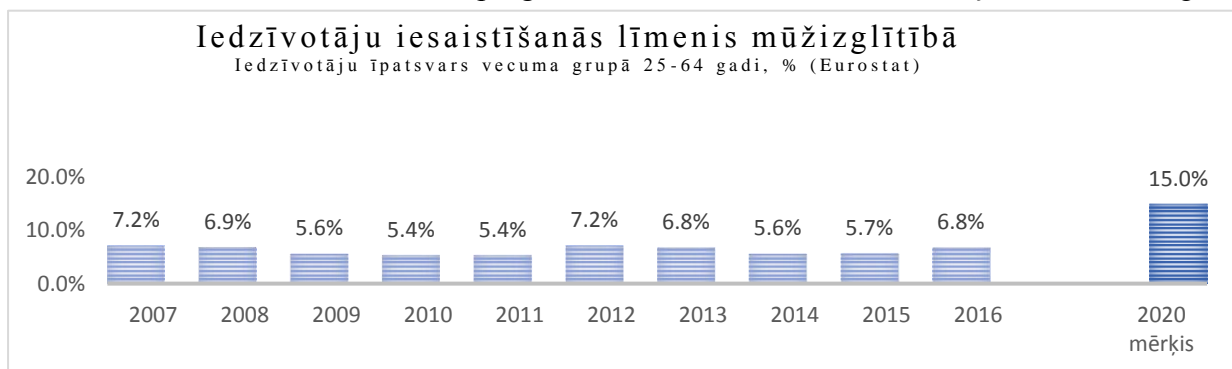
Ieteikumi

- Lai nodrošinātu vienmērīgu uz izcilību vērstu vidusskolu tīkla attīstību, izvērtēt iespēju vidusskolu dibināšanu, pārvaldību un finansēšanu pilnībā nodot valsts pārziņā;
- Izvērtēt un koriģēt pašvaldību savstarpējos norēķinus par izglītības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem;
- Noteikt augstākus uzņemšanas kritērijus vispārējās vidējās izglītības iestādēs;
- Sagatavot “ceļa karti” pārejai uz obligātu vidējo – vispārējo vai profesionālo – izglītību sākot ar 2020. gadu;
- Veicināt augstākās izglītības pieejamību, īpaši attiecībā uz sociāli mazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām;
- Sagatavot priekšlikumus augstākās izglītības eksporta atbalstam, t.sk., uzlabot dokumentu pieņemšanas un apstrādes procedūras, nodrošināt plašāku informācijas pieejamību, atvieglot ārvalstu pasniedzēju piesaisti, veicināt ārvalstu studentu integrāciju Latvijas darba tirgū.

⁵ Nodarbinātības Valsts aģentūra. 2017. Pārskats par bezdarba situāciju valstī.
http://nva.gov.lv/docs/31_58b98181dea453.39597886.pdf

Pieaugušo izglītība Latvijā – ceļš uz labklājību

Pieaugušo izglītība Latvijā nav tikusi uzskatīta par ilgtspējīgas nodarbinātības politikas sastāvdaļu un ilgu gadus ir attīstījusies bez nopietnas valsts vīzijas un koordinācijas. Galvenokārt iemesli ir resursu trūkums un zema politiskā prioritāte, neskatoties uz to, ka gan Latvija 2030, gan NAP nosaka sasniedzamos mērķus pieaugušo izglītībā – 15% pieaugušo izglītībā iesaistīto personu īpatsvars 25-64 gadu vecumā 2020. gadā. Atbilstoši līdzšinējām tendencēm, kas norāda uz minimālu progresu, bez aktīvākas rīcības šis mērķis netiks sasniegts.

2016.gada 5.maija valdības sēdē tika pieņemts pieaugušo izglītības pārvaldības modeļa ieviešanas plāns 2016.-2020.gadam. Plāns šobrīd ir pilnvērtīgākais rīcībpolitikas dokuments, kas šajā jomā Latvijā ir izstrādāts, nosakot valsts politikas uzdevumus un mērķus. Komisija vairākkārt ir skatījusi plāna realizācijas gaitu, uzklusot gan atbildīgās institūcijas, gan procesā iesaistītās organizācijas. Plāns paredz virkni darba uzdevumu, kas novērstu esošās nepilnības (politikas loma, nepietiekama koordinācija, mērķgrupu trūkums, utt.), bet iezīmējas risks, ka pieaugušo izglītības politikas plānošana varētu kļūt pārlietu neelastīga un izslēdzoša pret līdzšinējiem procesā iesaistītajiem, kas var samazināt tās pieejamību.

Pieaugušo izglītības politikas rezultātus noteiks ne tikai iesaistīto iedzīvotāju skaits, bet būtiskāk - panāktie uzlabojumi darba tirgū un ienākumu līmeņa pieaugums. Tādēļ ļoti svarīgi, lai izglītības piedāvājums būtu atbilstošs Latvijas darba tirgus pieprasījumam, kvalitatīvs un pietiekami elastīgs, lai spētu reaģēt uz izmaiņām.

Komisija vērs īpašu Ministru kabineta uzmanību uz šīs jomas ātrāku sakārtošanu un sniedz īsus atzinumus par pieaugušo izglītības politikas īstenošanu un iespējamām problēmajautājumiem:

- Šobrīd pieaugušo izglītības finansējums tiek nodrošināts ar Eiropas Savienības fondu līdzekļiem, kas nav ilgtspējīgs un nevar būt par pamatu valsts īstenošanai pieaugušo izglītības politikai. Jau šobrīd nepieciešams skaidrs finansēšanas avots, kas nodrošinātu pieaugušo izglītības sistēmas darbību arī pēc ES fondu līdzekļu beigām.
- Jāveicina ciešāka sadarbība starp reģiona (sadarbības teritoriju) pašvaldību pieaugušo izglītības institūcijām, uzņēmumiem un profesionālās izglītības iestādēm.
- Pieaugušo izglītības plāns paredz būtisku lomu pašvaldību koordinatoriem. To uzdevums ir piesaistīt mācību programmām potenciālos dalībniekus, par katru iesaistīto saņemot atlīdzību. Komisijas pieredze liecina, ka šobrīd koordinatoru loma ir neskaidra. Turklāt pašvaldības, kas atbilstoši likumam īsteno pieaugušo izglītības politiku, šobrīd sevi neuztver kā procesa dalībniekus.
- Nav pietiekami skaidri motivējošie mehānismi. Viens no būtiskākajiem šķēršļiem ir tieši motivācijas trūkums. Kā to liecina iepriekšējā pieredze un veiktie pētījumi Latvijā un citur, īpaši izteikts motivācijas trūkums ir plānā noteiktajām strādājošo mērķgrupām – mazkvalificētiem un ar zemu ienākumu līmeni. Liela loma mazkvalificēto darbinieku motivēšanā ir pašiem darba devējiem. Lai arī uzņēmējiem ir interese un izpratne par darbinieku kvalifikācijas celšanas nepieciešamību, līdz šim mazs skaits darba devēju nodrošina kvalifikāciju paaugstinošus pasākumus saviem darbiniekiem. Svarīgi ir palielināt sistemātiskus stimulus (finanšu un nefinanšu) darba devējiem par darbinieku iesaistīšanu pieaugušo izglītības pasākumos.. Savukārt valstij nav jāvairās noteikt konkrētus cilvēkkapitālu mērķus, piemēram, valsts pasūtījumos iekļaujot arī nosacījumus par darbinieku kvalifikācijas celšanu. Ieguldījumi cilvēkkapitālā nav tikai valsts uzdevums, bet arī uzņēmumu pienākums. Uzņēmējiem ir jāsaprot, ka ieguldījums savos darbiniekos ir ieguldījums sava uzņēmuma ilgtspējā. Pētījumi liecina, ka izmaksu ziņā efektīvāk ir apmācīt esošos darbiniekus nekā pieņemt jaunus.
- Nepieciešama valsts mēroga informatīva kampaņa par pieaugušo izglītību. Citu valstu pieredze liecina, ka strādājošo informēšana ir neatņemama sastāvdaļa, lai panāktu lielāku iesaistīšanās līmeni apmācībā.
- Lielāks uzsvars jāliek uz attālināto mācību programmu piedāvājumu, izmantojot internetu vai citas tālmācības metodes.

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMAS
ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS KOMISIJA

Komisija ir sagatavojusi šo pārskatu kā diskusiju dokumentu par Latvijas cilvēkkapitāla attīstību. Iekļautie priekšlikumi, kas nebūt nepretendē uz visaptverošu politisko piedāvājumu, ir aicinājums valdībai veikt uzlabojumus attiecīgo jomu rīcībpolitikā, lai nodrošinātu Latvija 2030 un NAP mērķu sasniegšanu, kā arī ņemt vērā aktuālās nodokļu politikas reformu kontekstā.